

verirlerdi. Kürekçi ihtiyacı karşılандıktan sonra kürekçi yerine bedel olarak para istenebilirdi. Avâriz adı altında toplanan vergide ise dört beş gerçek hâne bir avâriz hânesi sayılırdı. Bunlar avâriz hânelerine dağıtılan vergiyi kendi aralarında paylaşırlar ve öderlerdi. Ayrıca bedel-i mükârî, bedel-i timâr, nüzûl, sûrsat asıl avâriz yahut avâriz tipi vergi çeşitlerindendi.

Osmanlı bütçelerinde ise avâriz düzenli olmayan gelirlerin (vâridât-ı gayr-ı mu-karrere) başlıcalarını teşkil etmekteydi. Bu tip vergilerin çoğu "avâriz" adı altında tahsil edilir ve bazı tahsil fermanlarında "bedel-i avâriz" olarak da geçerdi. Avâriz nakit olarak alınır, nüzûl ve sûrsat ise buğday, un, yağ şeklinde aynı olarak tahsil edilirdi. Avâriz vergisi fevkalâde vergilerdendi ve genellikle savaş zamanlarında ihtiyaç duyulduğu takdirde toplanırdı. Fakat ardarda yapılan savaşlar bu vergiyi de normal vergiler haline getirmiştir. 828 milyon akçelik 1692 yılı bütçesinde avâriz vergisinin payı 188 milyon akçe idi. Milyarı aşan 1715 bütçesinde ise bunun payı 134 milyona kadar düştü. Bu sırada tahsil edilen "im-dâd-ı seferiyye" vergisi bu payın düşmesinde rol oynamış olmalıdır. Avâriz vergisi Tanzimat'la birlikte kaldırılmıştır.

Bazı hayır sahipleri tarafından kendi mahalleleri halkını bu vergi yükünden kurtarmak için avâriz vakıfları kurulmuştur. Vakıf gelirleri avârize tahsis edilir, gelir yetmediği zaman verginin geri kalan kısmını mahalle halkı kendi aralarından paylaşarak öderlerdi. Vergi konmadığı zamanlar ise vakfın geliri kamu yararına kullanılırdı. Avâriz vergisinin kaldırılması ile vakfın geliri mahalle ihtiyaçları için kullanılmaya devam etmiş, nihayet 1930'da bu da belediyelere devredilmiştir (daha geniş bilgi için bk. AVÂRİZ VAKFI).

BİBLİYOGRAFYA :

Balyabadra Kadı Sicili, Bibliothèque Nationale, Suppl., Turc., nr. 69; Lutfi Paşa, *Âsafnâme*, İstanbul 1326, s. 24; Mustafa Nûri Paşa, *Netâ-yicü'l-vukûât*, İstanbul 1327, I, 66; II, 101; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, İstanbul 1328-30, s. 69-99, 182, 295; Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkışâfı*, İstanbul 1936, s. 27, 108; B. Mc. Gowan, "Osmanlı Avâriz-Nüzûl Teşekkülü, 1600-1830", *TTK Bildiriler*, VIII (1981), II, 1327-1391; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Giren Osmanlı Mâliyesi*, İstanbul 1985, s. 153-161; Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", *TD*, sy. 32 (1979), s. 331-348; Ömer Lütfi Barkan, "Avâriz", *İA*, II, 13-19.

HALİL SAHİLLİOĞLU

AVÂRİZ VAKFI

Bir köy veya mahalle halkının ödemekte güçlük çektikleri avâriz, kürekçi bedeli ve diğer ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere kurulmuş olan akar ve para vakfı.

Osmanlılar'da örfî vergiler (tekâlif*-i örfiyye), başlangıçta nâdirenen ve çok cüzi miktarlarda toplanırken giderek ihtiyaçların artması ve devlet hazinesinin bunları karşılayamaz hale gelmesi üzerine daha sık aralıklarla ve artan miktarlarda toplanır olmuştur. Bu vergileri ödemekte güçlük çeken fakir halka akar veya para olarak tahsis edilen vakıflardan yardım edilirdi. Akarların yıllık gelirinden, paraların ise işletilmesiyle elde edilen kârından yardım yapılır, böylece ana kaynağa dokunulmamış olurdu.

Bu nevi vakıflar başlangıçta doğrudan doğruya avâriz* vergisi ve örfî tekâlifin karşılanmasına tahsis edilmekteydi. Ancak adı geçen vergilerin halktan toplanması uygulamasının eski önemini kaybetmesi üzerine, bu maksatla kurulmuş olan vakıfların gelirlerinin de köy veya mahalle heyetleri kararıyla uygun yerlere sarfedilmesi usulü getirilmiştir. Nitekim bu şekilde elde edilen gelir halkın karşılaştığı yangın, deprem, su baskını, salgın hastalık gibi afetlerle fakir, dul ve yetimlerin ihtiyaçlarına, kimsesiz kızların evlendirilmesine, sahipsiz cenazelerin masraflarının karşılanmasına ve iş hayatına atılanların sermaye ihtiyacına sarfedildiği gibi ayrıca su yolu, kaldırım, sıbyan mektebi tamiri gibi amme hizmetleri için de kullanılmaktaydı. Böylece zamanla değişik bir mahiyet kazanan avâriz vakfı daha sonra "avâriz akçesi" ve "avâriz sandığı" olarak da adlandırılmıştır.

Müslim ve gayri müslimlerin karışık olarak oturdukları mahalle veya köylerde avâriz vakfı her iki zümrenin de ihtiyaçlarına sarfedilir, vakfı yapanın müslüman veya gayri müslim olması buna tesir etmezdi (Ö. Hilmi Efendi, md. 181).

Avâriz vakfı şeklinde bazı müesseseler gayri müslimler arasında da kurulmuş ve ortak ihtiyaçları için kullanılmıştır. Nitekim bu konuda dikkate değer bir örneğe XVII. yüzyılda rastlanmaktadır. III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan tarafından XVI. yüzyılın sonlarında inşasına başlanan Eminönü Yenicami'nin inşaatı III. Mehmed'in ölümü üzerine yarım yüzyıldan fazla bir süre öylece kalmış, daha sonra 1660 yangını bu semti harabeye çevirmişti. IV. Mehmed'in an-

nesi Hatice Turhan Sultan'ın bir cami yaptırmak istediğini öğrenen yetkililer, yarım kalan caminin ve semtin imarını Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya arzemiş, Köprülü, teklifi Vâlide Sultan'a bildirince Turhan Sultan razı olmuştu. Şehrin en işlek ticaret merkezindeki evlerinin istimlak edileceğini öğrenen yahudiler, kendi avâriz vakıflarından külli-yetli bir miktar parayı Köprülü'ye takdim edip onu bu fikirden vazgeçirmeye çalışmışlardı. Sadrazam bu teklifi şiddetle reddederek tekrarı halinde ön ayak olanları idam ettireceğini bildirmişti.

XIX ve XX. yüzyıllarda, bu tür vakıfların bünyesinde birikmiş olan paralarla bunların idaresinin, devlet tarafından alınan bir kararla kamu hizmeti gören kurumlara tahsis edildiği görülmektedir. Nitekim 1292'de (1875) Maarif Nezâreti'nin çıkardığı tâlimatnâmede bu paraların sıbyan ve ibtidâî mekteplerinin ihtiyaçlarına sarfedilmesine karar verilmişti. Aynı şekilde değişik tarihlerde bu vakıflardan Hilâliahmer gibi resmî hayır kurumlarına da para tahsis edildiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde ise 1930 tarihli belediye kanununun 110. maddesi gereğince avâriz vakıfları belediyelere intikal ettirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Düstur, Üçüncü tertib, İstanbul 1931, V, 336; Ömer Hilmi Efendi, *İthâfû'l-ahlâf ft ahkâmî'l-evkâf*, İstanbul 1307, s. 10, 84 (md. 36, 181); Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkışâfı*, İstanbul 1936, s. 27, 28, 108; *Türkiye Maarif Tarihi*, III, 896-897; Bilmen, *Kamus*, IV, 294; Hüseyin Hatemî, *Medenî Hukuk Tüzeltkîşileri*, İstanbul 1979, I, 384, 740-741; Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983, s. 85-87; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 215-218; Osman Turan, "Selçuk Devri Vakıfları I: Şemseddin Altun-Aba, Vakıfıyyesi ve Hayatı", *TTK Belleten*, XI/42 (1947), s. 208-209; Ömer Lütfi Barkan, "Avâriz", *İA*, II, 18-19; R. Ekrem Koçu, "Avâriz Sandıkları", *İst.A*, III, 1343-1344.

MEHMET İPŞİRLİ

AVÂRİFÜ'L-MAÂRİF

(عوارف المعارف)

Sünnî sūfilîğin tanınmış temsilcilerinden Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) tasavvufa dair eseri.

Eserinin önsözünde Allah'ın zihnine ihsan ettiği her şeyi O'nun armağanı olarak gördüğünü söyleyen Sühreverdî, en büyük ilâhî lutfun "avârifü'l-maârif" ya-

ni mârifet lutufları olduğunu ifade eder. Sühreverdî eserini, aslında şeriata uygun olan sūfliliğin esaslarını açık bir şekilde ortaya koymak ve bunları savunmak gayesiyle yazdığını söyleyerek o devirde gerçek sūfîlerin azaldığını, sahte sūfîlerin her tarafı istilâ ettiğini, bu yüzden sūfliliğin mahiyetini bilmeyenlerde tasavvufa ve mutasavvıflara karşı olumsuz bir kanaat hasıl olduğunu, birçok kimsenin onları beğenmediğini ve tutumlarını reddettiğini belirtir. Bu şekilde hareket edenler sūfliliği birtakım merasim ve şekillerden (âdâb ve erkân) ibaret sanmaktadır. Sūfîler hakkındaki bu yanlış kanaati ortadan kaldırmak için onları gerçek mahiyetleriyle tanıtmak gerektiğini düşünen ve böylece eserinin yazılış gayesini açıklayan Sühreverdî, bu bakımdan kendisinden evvel aynı şeyleri söylemiş olan Serrâc, Kuşeyrî ve Hüc-vîrî'ye benzetmektedir.

‘Avârifü'l-ma‘ârif altmış üç bölümden meydana gelir. Bu bölümlerde yer alan bilgilerin çoğu daha önce aynı konuda yazılan eserlerden bazan genişletilerek, bazan da kısaltılarak aktarılmakla birlikte esere orijinallik kazandıran hususlar da bulunmaktadır; bunlar eserin tasavvuf tarihinde önemli bir yer tutmasını sağlamıştır. VI-IX. bölümlerde sūfîler, Melâmetîler, Kalenderîler ve bunlara özenenler hakkında verilen bilgiler, daha sonra başta Câmî olmak üzere belli başlı mutasavvıf yazarlar tarafından aynen tekrarlanmıştır. Tekke hayatını düzenleyen esaslar daha önce Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr (ö. 440/1049) tarafından ortaya konulmakla birlikte belli bir düzen içinde ilk olarak ‘Avârifü'l-ma‘ârif’te açıklanmıştır. Eserin bu özelliği, tekke (ribât) müessesesinin gelişmesi ve çalış-ma tarzının belli esaslara bağlanması bakımından büyük önem taşır.

İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn'in kenarında (Kahire 1289) ve ekinde (Beyrut 1983) birkaç defa basılan ‘Avârifü'l-ma‘ârif müstak-til olarak da yayımlanmıştır (Beyrut 1966, 1973). Eserin ilk yarısı Abdülhalim Mahmûd ve Mahmûd eş-Şerîf tarafından tahkikli olarak neşredilmiştir (Kahire 1971). ‘Avârifü'l-ma‘ârif Ali b. Ahmed el-Mehâimî tarafından ‘Avârifü'l-leâ'îf, Ali b. Burhâneddin el-Halebî tarafından el-Laîf ‘an ‘Avârifü'l-ma‘ârif adıyla şerh edilmiştir. ez-Zevârif adlı eserin ise şâ-rihi belli değildir. Gîsûdirâz eseri Arapça şerhetmiş ve bu şerh Farsça'ya çevrilmiştir. Seyyid Şerif el-Cürcânî ve İmam Rabbânî tarafından ayrı ayrı üzerine ta-

likat* yazılan ‘Avârif’i Muhibbuddin Ahmed b. Abdullah kısaltmıştır.

‘Avârifü'l-ma‘ârif birkaç defa Farsça'ya tercüme edilmiştir. Ahmed Nezâr, Bahâeddin Zekerîyyâ Mûltânî'nin müridlerinden Kâsım Dâvûd tarafından yapılan tercümenin ‘Avârif’in en eski tercümesi olduğunu, bu tercümenin müellifin vefatından on sene sonra (takriben 1244) yapıldığını söyler. 665'te (1267) İsmâil b. Abdülmü'min Ebû Mansûr Mâşede'nin yaptığı tercüme neşredilmiştir (nşr. Kâsım Ensârî, Tahran 1985). İzzeddin Muhammed b. Ali Kâşânî'nin Mişbâhu'l-hidâye ve miftâhu'l-kifâye adlı tercümesi ise iki defa basılmıştır (nşr. Celâl Hümeî, Haydarâbâd 1291; Tahran 1325 hş.). Zahîrûddin Abdurrahman b. Ali Buzgûş da ‘Avârif’i Farsça'ya tercüme etmiştir. Sadreddin Cüneyd b. Fazlul-lah-ı Şîrâzî'nin tercümesi Zeylû'l-ma‘ârif fi tercemetü'l-‘Avârif adını taşır. Abdullah b. Sa'deddin el-Medenî ile Zeynüddin el-Hâfî ‘Avârif’e hâşiye yazmışlardır. Kâsım b. Kutluboğa ‘Avârif’teki hadisleri tahrîc* etmiştir. Eser İran ve Hindistan'daki Sühreverdiyye tarikatı mensupları tarafından defalarca şerh ve tercüme edilmişse de bunların hiçbiri tam tercüme değildir.

Zeyniyye tarikatı şeyhlerinden Bigalı Hacı Ahmed b. Seydî'nin Türkçe tercümesi 1458'de tamamlanmıştır. ‘Avârifü'l-ma‘ârif’i aynen ve üslûbunu koruyarak tercüme ettiğini, metinde geçen âyetleri Tefsîr-i Kebîr, Keşşâf, Teysîr, Hakâ'îku't-tefsîr, Te'vîlât-ı Necmiyye, el-Me‘âlim ve'l-‘uyûn gibi tefsirlere dayanarak açıkladığını söyleyen mütercim, hadisleri izah ederken de Meşârih ve Meşâbih ile Buhârî ve Müslim şerhlerine başvurduğunu ifade eder. Metinde geçen şiirler Farsça'ya ve Türkçe'ye tercüme edilmiş, eserin Farsça tercümesinden de faydalanılarak metin genişletilmiştir. Bu tercümenin Bursa Es-ki Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ndeki (Genel, nr. 1443) nüshası 918'de (1512) istinsah edilmiş olup büyük boy 515 varak tutmaktadır. ‘Avârifü'l-ma‘ârif’in Arapça metninin okunmasına Sühreverdiyye'nin Anadolu'daki bir kolu olan Zeynîler ayrı bir önem vermişlerdir. Bu husus Zeynüddin el-Hâfî'nin Merzifonlu Şeyh Abdürrahîm-i Rûmî'ye verdiği icâzetnâmede de ifade edilmektedir. Kaynaklarda ayrıca, Ârifî adlı bir kişi ile Kâni'-i Rûmî diye anılan Ahmed b. Abdullah Bursevî'nin (ö. 1643) Şerefü'l-mülûk adlı Türkçe bir tercümesi olduğu kayde-

dilmektedir. Eser son olarak H. Kâmil Yılmaz ve İrfan Gündüz tarafından Tasavvufun Esasları adıyla tercüme edilmiştir (İstanbul 1989). H. Wilberforce Clarke ‘Avârifü'l-ma‘ârif’i Farsça'sını esas alarak İngilizce'ye tercüme etmiş (London 1891; New York 1970), eser R. Gramlich tarafından Almanca'ya da çevrilmiştir (Wiesbaden 1978).

BİBLİYOGRAFYA:

Sühreverdî, ‘Avârifü'l-ma‘ârif, Beyrut 1966; a.e. (nşr. Kâsım Ensârî, trc. Mâşâde), Tahran 1985; Mukaddime, s. 33-66; Lâmiî, Nefehât Tercümesi, s. 529; Keşfü'z-zunûn, II, 1177; Hediyyetü'l-‘ârifîn, I, 158, 730, 755-756; İzâhu'l-meknûn, II, 129; Brockelmann, GAL, I, 569; Suppl., I, 788-789; II, 310; Abdülhay el-Hasenî, eş-Şekâfetü'l-İslâmiyye fi'l-Hind, Dımaşk 1403/1983, s. 188-189; Abdülhafız F. el-Karenî, ‘‘Avârifü'l-ma‘ârif’’, Mecelletü'l-Ezher, LVI/2, Kahire 1403/1983, s. 307-312.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

AVARLAR

Dağıstan ve Azerbaycan'da yaşayan müslüman bir kavim.

Sovyetler Birliği'nin ittifak cumhuriyetlerinden Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti'ne dahil Dağıstan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin dağlık yöresinde (Sulak nehrinin kolları olan Koysu Andi, Koysu Avar ve Kara Koysu havzalarında) ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuzey kısmında yaşamaktadırlar. Şâfiî mezhebine mensup olan Avarlar'ın 1979'da nüfusları 483.000 idi. Bu Avar zümresi, tarihte önemli bir rol oynamış olan Avar Hakanlığı'nı (558-805) kuranların torunları kabul edilmektedir.

Avarlar, Hunzah platosunun kuzeyindeki Maarulal ve güneydeki aşiretlerin birleşmesinden meydana gelen Bagaulal olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Doğuda Kazi - Kumuklar, batıda ise Çeçenler'le komşudurlar. İslâmiyet'in Hunzah'a Emîr Ebû Müslim tarafından yayıldığına dair bir rivayet mevcut ise de gerçekte Ebû Müslim Dağıstan'a gitmemiştir. Buna karşılık Şeyh Ebû Mesleme'nin XI. yüzyılda burada bir süre faaliyette bulunduğu tahmin edilmektedir. Ülkenin tamamen İslâmlaşması, 1558-1606 yılları arasındaki kısa Osmanlı hâkimiyeti dönemine rastlar. Avar Hanlığı da bu devirden sonra teşekkül etmiştir. Avaristan'da izlerine bugün de rastlanan Nakşibendî tarikatı XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren yayılmaya başlamıştır. Ağustos 1917'de Andi'de (Avaristan) toplanan Dağıstanlı âlimler